

ARME SAU UNELTE? ANALIZA UNOR ARTEFACTE DIN COLECȚIA MUZEULUI MUNICIPAL MEDIAȘ

Acest articol tratează despre un lot de piese inedite (14) fără vreo legătură evidentă între ele, ajunse împreună în colecția muzeului Municipal din Mediaș¹. Din păcate, datorită modalității de recuperare, cu detectorul de metale și fără date de context arheologic, până acum nu au provocat interesul cercetătorilor. Cu toate acestea, în pofida absenței informațiilor arheologice, consider că astfel de piese nu ar trebui excluse cu totul din circuitul științific. Prin urmare, am procedat mai întâi la evaluarea primară a lor, care mi-a arătat că ar putea fi vorba în primul rând de cuțite de luptă din secolele XV-XVI, apoi la curățarea atentă în laborator. Următorul pas l-a constituit analiza morfometrică și studiul microscopic. Astfel, pe lângă dimensiuni, am putut identifica o serie de amănunte care s-au dovedit apoi relevante: mici decoruri, orificii, nituri și semne de meșter (Pl. I-V).

După stabilirea și descrierea caracteristicilor fizice, a urmat schițarea unui istoric al cercetărilor și identificarea unor posibile analogii cu descoperiri similare din afara Transilvaniei, ceea ce a conturat un areal de circulație al pieselor, a permis încadrarea adecvată în tipologii și într-un anume interval cronologic. După prezentarea lor amănunțită și analogii cu alte materiale, am apelat la comparații cu reprezentări din documentele vizuale ale epocii. Demersul a adus mai multe indicii legate de funcționalitate, unele clarificări terminologice și sugestii despre posibili posesori. În acest fel, am putut oferi și răspunsuri legate și de prima parte a titlului: *au fost arme și/sau unelte?*

În urma consultării bibliografiei de caz, sesizat că artefactele analizate (piese întregi sau doar fragmente și accesorii) nu au o terminologie uniformizată, ci se regăsesc sub varii nume, în funcție de proveniență, destinație, utilizatori sau istoriografie, ajungându-se uneori la confuzii legate de numele și rosturile lor.

¹ Cercetarea a fost posibilă ca urmare a unei finanțări din partea Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia ca bursă de performanță pe o perioadă de 6 luni (coordonator lect. univ. dr. Ileana Burnichioiu). Piese au intrat în colecția muzeului din Mediaș în anul 2014, dl. Victor Dima declarând că le-a descoperit în diferite zone învecinate orașului. Datoriez mulțumiri dr. Adrian Andrei Rusu, pentru semnalarea lor, dr. Viorel Ștefu pentru permisiunea de a le analiza și publica, iar colegului Sebastian Manolescu pentru ajutorul acordat în documentarea fotografică.

Stadiul cercetărilor

În general, cuțitele medievale și premoderne – pentru că ele sunt majoritare în lot – nu au beneficiat de o atenție prea mare din partea cercetătorilor români, în literatura de specialitate fiind publicate câteva articole cu informații relevante despre subiect. Primul dintre ele, al lui Adrian Andrei Rusu, este dedicat cuțitelor de luptă², adică tipului de armă cel mai apropiat de artefactele discutate aici; cel de-al doilea, al Voicăi Istrate, se ocupă de cuțitele pictate pe frescele medievale din România³, iar ultimul aparține Zsuzsannei Kopeczny, care tratează despre cuțite descoperite în mare parte în campaniile arheologice din centrul istoric al Timișoarei⁴. Cea dintâi contribuție este esențială, deschizând subiectul odată cu analiza și interpretarea unui lot consistent de piese de la Codlea și din alte locuri ale provinciei, cu referiri și la teritoriile învecinate de la est și vest. Dar, după cum vom vedea, la piesele de la Mediaș s-au evidențiat unele caracteristici (apărătoarele laterale, mărci de meșter și lovituri rezultate în urma folosirii) care le diferențiază cel puțin formal și tipologic de cele publicate deja de Adrian A. Rusu și ceilalți autori menționați. Mai ales că, ultimele două articole tratează despre piese destinate uzului alimentar, cele care au dimensiuni mult mai reduse față de piesele analizate aici. Cu toate acestea, au fost foarte utile studiului comparativ. De asemenea, pentru comparații formale au fost utilizate și două cuțite de luptă descoperite la Oradea și Batăr (jud. Bihor)⁵.

Sporadic, în diferite lucrări publicate în țară, regăsim și cuțite de lungimi mai mari (cu diferite grade de conservare) numite greșit din perspectiva destinației avute. Un exemplu ar fi un cuțit cu vârful rupt ce provine dintr-o locuință de la Baia⁶ sau cuțitele și/sau mânerulele lamelare descoperite la Căpâlna⁷

² Adrian Andrei Rusu, *Despre cuțitele de luptă din Transilvania medievală*, în *Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române*, Cluj-Napoca, 2003, p. 75-96, republicat în Adrian Andrei Rusu, *Investigări ale culturii materiale medievale din Transilvania*, Cluj-Napoca, Mega, 2008, p. 79-96.

³ Voica Istrate, *Reprezentări de cuțite de masă în frescele medievale de pe teritoriul României (secolele XIV-XVI)*, în *Cumidava*, XXX, 2007, p. 46-56.

⁴ Zsuzsanna Kopeczny, *Cuțitele medievale târzii și pre-moderne din colecția Muzeului Banatului*, în *AB*, XXIV, 2016, p. 393-411.

⁵ Doru Marta, Călin Ghemiș, *Cuțite de luptă medievale descoperite în județul Bihor*, în *Crisia*, XLI, 2011, p. 127-129. Doar pentru cel de la Batăr se poate bănui existența unei apărătoare laterale. Apropierea celor două orificii din partea superioară a mânerului poate fi un argument pentru existența apărătoarei laterale, criteriu observat și în cazul a două exemplare dintre cele tratate în cuprinsul acestui articol.

⁶ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII: cercetările arheologice din anii 1967-1976*, Iași, Junimea, 1980, p. 42-43, Fig. 14/7, 15/5).

(cu decor repetitiv în forma literei „X”), Piatra Craivii⁸, Tăuți⁹, Carașova-Grad¹⁰ sau Strei¹¹, ultimul descoperit în context funerar.

Situația este diferită în străinătate, unde cuțitele de luptă medievale și premoderne au beneficiat de mai multă atenție și avem o serie de repere la care să ne raportăm. Așa este cazul contribuțiilor lui Petr Žákovský, spre exemplu, care ne permit comparații dintre artefactele păstrate în muzeul de la Mediaș și piese descoperite în zona Moraviei. Pe parcursul cercetării, am putut apela mai ales la tipologia detaliată creată de cercetătorul menționat¹², bazată pe forma lamei, a mânerului și a apărătoarei laterale de la cuțitul de luptă.

Clarificări terminologice

Referitor la terminologia folosită pentru a defini categoria de piese în care se înscriu și majoritatea celor analizate aici, opiniile sunt împărțite, în genere lungimea lamei fiind reperul de diferențiere între categorii. Prin urmare, a trebuit uneori să le identificăm tot prin comparații cu obiecte – arme și unelte –, documentele scrise nefiind de prea mare ajutor despre denumirile proprii legate de funcțiuni. Spre exemplu, cuțitele apar în registre vamale sau în cadrul unor privilegii și litigii. Dar, din analiza lor am observat că în comerțul dintre negustorii transilvăneni și Țara Românească sau Moldova, termenii folosiți pentru identificarea spadelor, săbiilor și cuțitelor sunt de origine latină (*gladium*, *bicellum*, *culttelum*) sau slavă (*меч*, *корд*, *ножевец*) și nu ajută în diferențierea tipurilor de cuțite pe destinații avute în epocă¹³. Prin urmare, cu mici excepții, consultarea surselor scrise este utilă pentru stabilirea cantităților comercializate, pentru înțelegerea popularității unora dintre obiecte, pentru repere legate de posibila proveniență a unor dintre ele sau a materialelor din care erau realizate. Astfel, în

⁷ Ioan Glodariu, Vasile Moga, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 155, Fig. 112/1.

⁸ Gheorghe Anghel, Ion Berciu, *Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei*, București, Meridiane, 1968, p. 16, Fig. 8; lidem, *Cetatea feudală de pe Piatra Craivii*, în *Apulum*, V, 1965, p. 315, Fig. 6/14.

⁹ lidem, *Cetăți*, p. 26, Fig. 13/2, 7.

¹⁰ Oța Silviu et alii, *Piese de metal, os și piatră descoperite în cetatea de la Carașova-Grad (com. Carașova, jud. Caraș-Severin)*, în *MCA. S.N.*, VII, 2011, p. 100, Pl. III/2,4.

¹¹ Nicolae Cătălin Rîșcuța, Iosif Vasile Ferencz, *Noi cercetări arheologice și câteva considerații privind complexul ecleziastic de la Strei (jud. Hunedoara)*, în *Apulum*, XLI, 1, 2004, p. 366.

¹² Petr Žákovský, *Dussacks and Issue of Single-Edged Weapons of Medieval and Early Modern-Age/Tesáky a problematika jednosečných zbraní středověku a raného novověku*, Disertační práce, Brno, 2014, p. 255, fig. 207, <https://www.academia.edu/9283312/>, accesat în 08.01.2018.

¹³ DRH.D., *Relații între Țările Române (1222-1456)*, I, București, Editura Academiei RSR, 1977, doc. 121 și 176, p. 198-201, 276-278.

anul 1500, registrele vamale precizează o cantitate mare de cuțite care circula dinspre Sibiu¹⁴ spre Țara Românească și Moldova, anume 179.500 de bucăți, în valoare de 215.400 denari. În același an, domnitorul Țării Românești, Radu cel Mare, se plânge sibienilor, cu ocazia unui proces mixt, că nu i-au fost trimise cele 31.000 de cuțite solicitate în anii precedenți¹⁵. În 1503, Brașovul, un alt centru meșteșugăresc, aflat în competiție cu Sibiu, trimitea 422.050 de cuțite în valoare de 5063 florini spre Țara Românească, și 25.327 spre Moldova¹⁶. Domnitorul Vlad Vintilă, fiul lui Radu cel Mare, primea în 1532 de la negustorii brașoveni două legături de *cuțite bune*, în valoare de 40 de florini, iar în anul 1573, negustorul Rădilă din Țara Românească cumpăra de la Brașov 18.000 de cuțite¹⁷. Ioan Bogdan preciza că din analiza socotelilor Brașovului reiese că *Рѣдилъ въ дльгополе/Radilla de Compolong* era trecut în intervalul februarie-iulie 1503 ca importator de cuțite de Stiria (*cultelli Stewrer*), aducând într-un singur an 39.000 de bucăți, în valoare de 468 florini¹⁸.

Începând cu ultimii ani ai secolului al XVI-lea, în documentele vamale tipurile se diversifică. Relevante sunt datele prezentate de Samuel Goldenberg¹⁹ despre cantitatea și tipul de cuțite importate de negustorii clujeni, în anul 1599, din diverse târguri. Sunt menționate astfel *cuțitele de Regensburg*, aduse de la Viena, în valoare²⁰ de circa 452 de florini, *cuțitele din Praga*, în valoare de aproximativ 17 florini, *de Nürnberg*, în valoare de 51 florini, *cuțite poloneze* de 12 florini, *cuțite de Stiria*, ultimele fiind aduse în cantități impresionante, 174.000 de bucăți în valoare de 2140 de florini, transportate în butoaie. De asemenea, sunt notate *cuțite poloneze*, *cuțite simple de Cracovia*, *bricege*, în valoare de 752 florini,

¹⁴ Ioan Marian Țiplic, *Bresle și arme în Transilvania: (secolele XIV-XVI)*, București, Editura Militară, 2009, p. 151.

¹⁵ *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, Vol. XV. *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardeleni (Bistrița, Brașov, Sibiu). Partea I. 1358-1600*, București, 1911, doc. 279-280, p. 152-154; Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei RPR, 1954, p. 166.

¹⁶ Minerva Nistor, *Producția și negoțul cu feronerie, arme de foc, clopote și mojarale ale Brașovului în secolele XV-XVIII*, în *Cumidava*, XIII, 2, 1983, p. 71-72.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A se vedea și *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, Brașov, Römer & Kamner, 1886, vol. I, p. 49-50.

¹⁹ Samuel Goldenberg, *Clujul în secolul al XVI: producția și schimbul de mărfuri*, București, Editura Academiei RPR, 1958, p. 262.

²⁰ Este vorba de valoarea vamală, după care erau percepute taxele vamale, tricesima sau vicesima.

cuțite cu plăsele din os, lemn de salcie (peste 2000 de bucăți!), *cuțite aurite, cuțite cu teacă*, toate aduse din Viena, Cracovia și Belus.

Referiri la cuțite de import apar și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, când ajung la Cluj cuțite de Viena, Stiria și Polonia, achiziționate din târgul Cracoviei. Tipologia lor este în mare parte similară cu cea enumerată la sfârșitul secolului XVI, dar se adaugă și alte amănunte, astfel fiind menționate *cuțitele țărănești cu mâner din lemn de salcie, cuțite cu mânerul încrustat cu model în pătrățele, cuțite țărănești batofw, cuțite de Viena, cuțite stiriene de rând, poloneze*²¹.

Cum aceste precizări nu sunt de mare folos pentru categorisiri în principal după criteriul funcționalității, la artefactele pe care le-am analizat s-a impus necesitatea comparării cu obiecte provenite din descoperirile arheologice și cu cele prezente în documentele vizuale.

Diferențiind pumnalele de spade și pe cele din urmă de săbii, Zeno Karl Pinter apreciază că din categoria spadelor fac parte piesele cu o lungime a lamei mai mare de 30 cm, prevăzute cu tăiș pe ambele laturi ale lamei, pe când săbiile sunt dotate cu lamă curbată și un singur tăiș²². Același autor menționează existența unui hibrid îmbinând atât caracteristicile spadei, cât și pe cele ale sabiei, pătruns în limba română sub denumirea de *paloș*.

O altă problemă se ridică și pentru diferențierea pumnalelor față de alte arme. Mai nou, în literatura străină sunt considerate pumnale piesele cu lungimi care ajung până la 40 cm²³, cu tăiș pe una sau ambele fețe ale lamei.

Pe de altă parte, Adrian Andrei Rusu, discutând despre cuțitele de luptă pe care le consideră predecesoare ale „pumnalelor cu gărzi de sabie din secolul XV-lea”²⁴ arată că acestea erau purtate fie în pereche cu spada – fapt confirmat atât de reprezentări pictate și sculptate –, fie independent. Însă, după cum am remarcat personal pentru secolele XV-XVI, piesele puteau să aparțină și unui set²⁵.

²¹ Francisc Pap, Comerțul Clujului cu Cracovia în registrele vamale din prima jumătate a sec. XVII, în AMN, XIII, 1976, p. 365.

²² Zeno Karl Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, ediția a II-a, Sibiu, Muzeul Național Brukenthal, VII, 2007, p. 18-19.

²³ Lech Marek, *Bron biała na śląsku XIV-XVI wiek*, Wrocław, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, 2008 (*Wratislavia Antiqua*, 10, 2008), p. 22-29.

²⁴ Rusu, *Despre cuțitele*, p. 95-96.

²⁵ Începând cu a doua decadă a secolului al XV-lea, în documentele vizuale apar posesori ai unor astfel de seturi, compuse mai întâi din două, iar mai târziu din 3-5 piese, între care un cuțit lung și altele de dimensiuni mai reduse purtate în compartimente separate pe teaca primului. În Transilvania cea mai timpurie scenă în care apare un astfel de set este cea de Crișcior, jud. Hunedoara, datată cu aproximație la începutul secolului al XV-lea.

În bibliografia de specialitate, cuțitele de luptă au primit denumiri diverse, pornind de la rol, dimensiuni, posesori²⁶ sau evenimente în care au fost folosite. Astfel, istoriografia maghiară vorbește de *cuțite husite*²⁷, care au caracteristici tipologice similare cu cele pe care le-am analizat. Cehii și slovacii le individualizează cu termenul *tesák*²⁸, tradus prin *Jagdschwert* (spadă de vânătoare) sau *Bauernwehr*²⁹ – după ce au ajuns în folosința pauperilor –, dar au și o denumire generică: *langes Messer* (cuțit lung). Pe de altă parte, unii cercetători polonezi folosesc termenii *tasak*³⁰ sau *kord*, tradus prin englezescul *falchion*, atunci când se referă la un exemplar cu o lungime totală de 79 cm, din care 64 cm ar fi lama și 15 cm mânerul³¹, dar și pentru piese mai scurte de 50 cm³².

În iconografie, cuțitele de luptă³³ (*Kriegsmesser*) și/sau apărare (*Hauswehr*, *Hiebmesser*) și-au făcut apariția mai întâi în asociere cu mediul aulic³⁴ și cu cel militar fiind purtate de soldați³⁵, dar ulterior, în ultimii ani ai secolului al XV-lea - jumătatea celui următor, au început să fie relaționate și cu mediul țăranesc, de

²⁶ Aceștia erau diverși, începând de la nobili la curieri, paharnici, căruțași, pescari și țărani (Pl. VIII/a-d).

²⁷ János Kalmár, *Régi magyar fegyverek*, Budapesta, Natura, 1971, p. 117-118.

²⁸ Petr Žákovský, *Středověké a raně novověké chladné zbraně ze sbírek Městského muzea v Moravském Krumlově/Mediaeval and Early Modern-Age Edged Weapons in the Collections of the Municipal Museum, Moravský Krumlov*, în *Archaeologia Mediaevalis Moravica et Silesiana*, II, 2011, p. 136-145.

²⁹ Termenul provine din două cuvinte germane: substantivul *der Bauer-țăran* și verbul *wehren-a apăra*.

³⁰ Tadeusz Grabarczyk, Olgierd Ławrynowicz, *Falchion and its technology in Poland (14th-16th centuries)*, în *Fasciculi Archaeologiae Historicae*, XXVI, 2013, p. 51-61.

³¹ Olgierd Ławrynowicz, Piotr Strzyż, *Późnośredniowieczny kord z Siarzewa koło Ciechocinka/Late Mediaeval Falchion from Siarzewo nearly Ciechocinek*, în *ActaMM*, XI, 2015, p. 244-246.

³² Radosław Zdaniewicz, *Dwa zabytki średniowiecznej broni białej z Bojszowa na Górnym Śląsku/Two Relics of Medieval Cold Steel Weapons from Bojszów, Upper Silesia*, în *ActaMM*, X, 2014, p. 211-212.

³³ Marcin Glinianowicz, Piotr N. Kotowicz, *Puginał nożowy z miejscowości Burdze koło Stalowej Woli/The Dagger from Burdze near Stalowa Wola*, în *ActaMM*, V, 2009, p. 221-227.

³⁴ În deja cunoscuta scenă a donatorilor de la biserica din Crișcior, îl putem vedea pe cneazul Balea purtând un astfel de set format dintr-un cuțit lung fără gardă și unul mai mic plasat peste teaca lui.

³⁵ Într-o scenă a altarului poliptic pictat de Konrad Witz pentru catedrala San Pietro din Geneva, în anul 1444, apare un posesor al unui set asemănător cu cel pictat pentru cneazul Balea de la Crișcior.

unde și denumirea de *cuțite țărănești* frecventă în mediul german și germanofon: *Bauernwehr*³⁶. De asemenea, acestea apar și la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor în scene de vânatoare³⁷, însă cu diferențe notabile între mediul elitar și cel pauper, începând de la dimensiunile pieselor până la detaliile privind mânerul și tecile în care erau purtate, mult mai atent lucrate în cazul celor cu dare de mână.

Analiza iconografiei ne arată că aceste cuțite, fie că se aflau în posesia unui nobil, soldat sau țăran, erau purtate obligatoriu în teacă, uneori la set cu alte piese³⁸ (Pl. IX/b-d). Cum din imagini nu ne putem da seama dacă erau tot cuțite (de alte dimensiuni sau alt fel de obiecte), trebuie să apelăm din nou la comparații, dar în sens invers, cu obiectele reale. La cele deținute de colecțiile muzeale, s-a putut observa că seturile erau compuse de obicei din trei până la cinci piese și anume, fie din două cuțite de dimensiuni diferite și o sulă, fie dintr-un singur cuțit, o furculiță și o țepușă și/sau un stilet³⁹.

Având în vedere lungimea lamelor, care depășește 40 de cm în cazul a trei dintre piesele de la Mediaș, iar alte două sunt chiar la limită, se poate afirma fără dubiu că acestea se încadrează în categoria armelor, denumirea lor potrivită fiind de *cuțite de luptă* (Pl. II). În același timp, trebuie să ne menținem unele rezerve în cazul celor cu lamă sub 30 cm, mai ales că, în Evul Mediu „trecerea unor unelte în rândul armelor și viceversa se făcea cu ușurință, în funcție de împrejurări și utilitate”⁴⁰. Așadar, a diferenția strict între arme și unelte este adesea o întreprindere dificilă. Mai ales atunci când documentele vizuale indică faptul că astfel de cuțite pot fi asociate și activității măcelarului⁴¹.

Apărătoarele laterale – piese montate inițial în zona gârzii cuțitelor, făcând în unele cazuri pereche cu ele și din care avem exemplare de analizat și de

³⁶ Sunt ilustrative lucrările semnate de Albrecht Dürer (*Mann mit Hahn und Glas einem FäBehen*, 1504 și *Der Marktbauer und seine Frau*, 1514), în care țăranii poartă astfel de arme, în teci care au pierdut buterolele.

³⁷ Printre altele, *Kreuzaltars der Augustiner-Stiftskirche in Polling*, scena care ilustrează vânatoarea principelui Tasillo al III-lea; Hugos von Trimberg- *Der Renner* 1446, folio 199v; Rueland Frueauf, *Sauhatz (Wildschweinjad)*, 1505.

³⁸ În scenele de vânatoare cu precădere, dar și în cele religioase, cum este cazul scenei Răstignirii din componența *Schotten Altar*, datată în 1469-1480, unde unul dintre personaje este încins cu un astfel de set.

³⁹ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 117, Fig. 81.

⁴⁰ Rusu, *Despre cuțitele*, p. 87.

⁴¹ <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317-83-v>, folio 85 r, accesat în 06.12.2017, Pl. IX/a.

la Mediaș –, se regăsesc sub mai multe denumiri. În bibliografia cehă sunt: *Zášttný trn* (*spin de gardă*), tradus prin *knuckle-bow*⁴² ori *tarczki boczne* (*apărătoare laterale*), tradus prin *small guards*⁴³, în cea germană – *Wehrnagel* (*cui de apărare*) sau *Rüstnagel*, în timp ce sârbii folosesc *graničnik*⁴⁴ (opritoare). Rolul lor era de a proteja mâinile⁴⁵, în cazul unei confruntări, așa cum observăm din ilustrația manualelor de scrimă⁴⁶.

Descrieri și analogii

A. Cuțitele

Constituie prima categorie de artefacte analizate, cu nouă piese, dintre care patru au lungimi cuprinse între 51 și 86 cm, iar una se încadrează după trăsăturile fizice în categoria pumnalelor (Pl. I/1-9). Părțile componente la cele dintâi sunt: lama (prevăzută cu muchie și tăiș) și mânerul. Cel din urmă poate fi cu plăsele⁴⁷, caz în care există nituri pentru fixarea lor, sau cu spin, cum este cazul pumnalului. Delimitarea dintre lamă și mâner era făcută prin îngustarea celui de-al doilea, loc în care era montată și apărătoarea laterală⁴⁸.

Majoritatea pieselor analizate, cu excepția pumnalului, au mânere de tip lamelar, plăselele nefiind păstrate; de asemenea, au lamă cu un singur tăiș și muchie pronunțată. În cazul a cinci dintre ele se conservă și apărătoarea laterală.

1. Cuțit lung cu apărătoare laterală perforată (Pl. I/1; II/1). Lama cu un singur tăiș prezintă pe ambele fețe o șanțuire cu rol de echilibrare a greutății sau scurgere a sângelui⁴⁹(?). Lungimea totală a cuțitului este de 86 cm, din care 70 cm

⁴² Petr Žákovský, *Dussacks with perforated Knuckle-Bows from Moravian Collections/Tesáky s prořezávanými zášttnými trny z moravských sbírek*, în *Archeologické rozhledy*, LXIII, 2011, p. 501-516.

⁴³ Lech Marek, *Średniowieczne i nowożytnie kordy ze Śląska/Medieval and Renaissance falchions from Silesia*, în *ActaMM*, II, 2006, p. 194, Fig. 4.

⁴⁴ Duška Minić, Obrenija Vukadin, *Srednjovekovni Stalac/Medieval Stalac*, Belgrad, Arheološki Institut, 2007, p. 120, Fig. 75/4-5.

⁴⁵ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 383.

⁴⁶ *Gladiatoria*, f. 55 r, Ms.Germ.Quart.16, <http://wiktenauer.com/wiki/Gladiatoria>, accesat în 04.04.2018.

⁴⁷ Acestea erau confecționate din lemn, os sau corn, sub forma a două plăcuțe care îmbrăcau mânerul cuțitului și erau fixate cu ajutorul niturilor; pentru întreaga problematică a se vedea Adrian Andrei Rusu, Florin Mărginean, *Prelucrarea osului și prelucrarea cornului în Transilvania medievală*, în *ArhMed*, 5, 2005, p. 113-158.

⁴⁸ Menționez că există cuțite fără acest tip de accesoriu, care au de obicei mânerul de tip spin; la cele identificate de mine, cu excepția a trei piese, toate au păstrat apărătoarea laterală.

⁴⁹ Zeno Karl Pinter folosește pentru acest tip de adâncituri prezente pe lama spadelor, termenul german *Blutrinne*-canale pentru scurgerea sângelui. A se vedea și Pinter, *Spada*, p. 20.

lama și 16 cm mânerul. Pe suprafața celui din urmă s-au păstrat trei nituri fragmentare, cu o grosime de 0,5 cm. Are apărătoarea laterală, de formă circulară, cu 5,8x3,6 cm, decorată pe partea orientată spre mâner și o perforație centrală de 2,1 cm în diametru. Exemplarul fragmentar descoperit la Baia (cu vârful rupt), cu o lungime de 52 cm, din care 18 cm reprezintă lungimea mânerului, interpretat în mod eronat ca fiind de vânatoare, ar fi putut avea dimensiuni similare și să constituie o analogie pentru acest artefact⁵⁰.

2. Cuțit lung cu mâner parțial păstrat (Pl. I/2; II/2) având o lungime totală de 80 cm, din care 67,5 cm reprezintă lama. Lățimea maximă a lamei este de 4,5 cm. Pe suprafața mânerului s-a păstrat un nit fragmentar cu diametrul de 0,7 cm și un orificiu pentru nit sau apărătoare laterală(?)⁵¹. Atât pe suprafața tășului, cât și pe muchia lamei am identificat lovături/tăieturi (Pl. IV/a-b) rezultate cel mai probabil în urma confruntării cu un obiect de o duritate superioară. Trei dintre urme sunt dispuse pe suprafața tășului, iar două pe muchie. La o distanță de 17

cm de zona de demarcație lamă-mâner se află o marcă de meșter, de forma unor ciocane(?) sau litere „T” (Pl. IV/c).

Potrivit tipologiei întocmită de Petr Žákovský, această piesă se încadrează în categoria B3, fiind identificată atât în varianta cu gardă, cât și în cea fără. Exemplare similare celui de la Mediaș au fost descoperite la Templštejn, Hrubá Voda, Cornštejn, Boleradice, Miřín, Mistřice⁵² (dar trebuie să facem mențiunea că nu putem ști dacă a fost prevăzut sau nu cu apărătoare laterală și nici cum se termina mânerul).

3. Cuțit lung cu mâner adâncit pe una dintre părți (Pl. I/3; II/3), cu o lungime totală de 61 cm, din care 48 cm lama, iar 13 cm mânerul. Lama are o lățime maximă de 3,8 cm și o grosime a muchiei de 0,85 cm (la bază). Mânerul, de formă trapezoidală (2,5 cm lățime în apropierea lamei și 3,1 în zona terminală), perforat din cauza coroziunii, are o grosime de 1,5 cm în prelungirea muchiei lamei și una de 0,5 cm în prelungirea tășului. De asemenea, în partea finală este prevăzut cu o nervură cu rol de protecție a plăselei. Niturile păstrate, patru, sunt

⁵⁰ Lungimea maximă actuală este 52 cm, din care 18,5 cm reprezintă mânerul, cu astfel de mărime, este impropriu catalogat drept „cuțit de vânatoare”. În scenele de vânatoare apar cuțite mai scurte, care nu depășesc genunchiul posesorului, dotate cu o lamă mai lată, precum cele de tipurile A5-A7 din clasificarea lui Petr Žákovský.

⁵¹ Analogiile din zona Moraviei sugerează că acest tip (B3) a fost prevăzut cu apărătoare laterală individuală sau în pereche cu garda.

⁵² Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 230-231.

fragmentare (două dintre ele sunt mai apropiate); este posibil ca unul dintre ele să fie pedunculul apărătoarei laterale.

Această piesă poate fi încadrată conform criteriilor stabilite de Petr Žákovský în categoria B1a, cu precizarea că lama atinge lungimea de 49 cm, pe când lamele exemplarelor de pe teritoriul Cehiei se încadrează între 39 și 45,5 cm, cu o lățime cuprinsă între 3-5 cm. Prezintă un mâner cu adâncitură de tipul Ia4, care are în capăt, executat din corpul propriu, o întăritură pentru protecția plăselei. Această particularitate a fost identificată și la piese de la Bradlo, Dukovany și Lovčičky⁵³.

4. Cuțit cu apărătoare laterală și marcă de meșter (Pl. I/4; II/4). Este cea mai bine păstrată piesă dintre cele care au făcut obiectul cercetării mele, cu decor (orientat spre mâner) pe suprafața apărătoarei, și având o lungime totală de 51,8 cm, din care 39 cm lama și 12,8 cm mânerul. Acesta din urmă este adâncit pe mijloc, cu marginile pronunțate, păstrând niturile pentru fixarea plăselelor (șapte, din care două dispuse alăturat în partea inferioară). Decorul apărătoarei laterale se află, ca de altfel în cazul tuturor acestor tipuri de piese, orientat înspre mâner. Niturile pentru fixarea plăselelor sunt perforate, cu un diametru de 0,7 cm, fiind mai bine păstrate pe partea în care se află și apărătoarea. Aceasta are următoarele dimensiuni: 4,5 cm lungime, din care 1,8 cm spinul de fixare, 3,2 cm lățime; este prevăzută în partea superioară cu două orificii alăturate, cu diametre de 0,5 cm. Decorul a fost identificat și pe grosimea piesei. O analogie pentru apărătoarea laterală a fost descoperită la Šostýn în Cehia și a fost publicată de Petr Žákovský⁵⁴ (tip t6) cu datare în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Marca meșterului este formată din trei potcoave, dintre care două orientate înspre muchia lamei, iar cea de-a treia opusă lor, aflându-se la 4,5 cm de apărătoarea laterală, în apropierea muchiei (Pl. II/4).

Cuțitul poate fi încadrat în aceeași categorie cu cel de mai sus (B1a), dacă luăm în considerare lungimea lamei, diferența constând în faptul că mânerul este prevăzut în partea finală cu două nituri (tip Ia4) alăturate și că are marcă de meșter.

5. Cuțit cu apărătoare laterală (Pl. I/5; II/5), având o lungime totală de 50,8 cm, din care 39 cm lama și 11,8 cm mânerul. Lama are o lățime de 4,6 cm și tăișul

⁵³ Idem, *Dussacks and issue of single-edged weapons of Medieval and Early Modern-Age-Catalogue Moravian findings/Tesáky a problematika jednosečných zbraní středověku a raného novověku-Katalog moravských nálezů*, Brno, 2014, p. 10, 30, 63, <https://www.academia.edu/9283421/>, accesat în 11.01.2018.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 165.

ușor curbat, iar mânerul prezintă același tip de adâncitură identificat și la celelalte artefacte, păstrând patru nituri pentru fixarea plăselelor și patru orificii dispuse în cruce înspre capăt (acolo unde au dispărut niturile). Apărătoarea laterală, cu o lungime de 5,2 cm și o lățime de 4 cm, este decorată pe partea orientată spre mâner cu același motiv asemănător nervurilor unei scoici, având la partea superioară poansonate puncte, iar în vecinătatea spinului de fixare două orificii cu diametrul de 0,5 cm. Grosimea pedunculului de fixare în lamă este de 0,5 cm, la capăt cu o ușoară aplatizare rezultată în urma deformării după ce a fost montată plăseaua. Mânerul are o formă trapezoidală, la partea terminală cu 3,3 cm și 2,6 cm în vecinătatea lamei. Tipologic, cuțitul se încadrează tot în B1a; apărătoarea este similară celor din tipul T7, iar mânerul celor de tip Ia5. Analogii pentru mâner există la Cvilín, Dobrotice și Rabenštejn⁵⁵.

6. Cuțit cu apărătoare laterală de formă concavă (Pl. I/6; III/1), cu spatele lamei ușor curbat, având o lungime de 34 cm, din care 24 cm lama (tip A1). Pe suprafața mânerului (tip IId5) există cinci nituri cu diametre de 0,4 cm (cele din partea inferioară sunt alăturate). Lama are o lățime de 2,7 cm în apropierea mânerului, iar muchia este de 0,7 cm grosime. Mânerul este de formă trapezoidală, cu 2,5 cm înspre lamă și 3 cm în partea terminală, cu o grosime de 0,3 cm. Apărătoarea laterală are formă concavă, cu o lungime de 3,5 cm și lățimea de 2,5 cm. Exemplare similare există în Bukovina-Moravia (tip t₄)⁵⁶.

Această piesă ridică probleme la datare, întrucât analogiile apar pe un interval cronologic foarte larg, din secolul al XIII-lea până în cel de-al XVI-lea. Exemplare cu lamă similară au fost identificate în Moravia, la Křtiny, Mohelnice, Nové Bránice, Mstěnice, Myslejovice și Žarošice⁵⁷, ultimul având apărătoare de același tip, prevăzută cu trei orificii și decor sub formă de incizii. Unii cercetători încadrează aceste cuțite în categoria celor de vânătoare, iar alții le numesc *cuțite-pumna*⁵⁸ (vezi și B. *Pumna*, 2).

7. Cuțit fragmentar (Pl. I/8; III/3), cu o lungime de 31,5 cm, din care 11,5 cm mânerul; pe suprafața lui s-au păstrat 10 nituri pentru fixarea plăselelor, cele din partea terminală fiind dispuse alăturat. Niturile sunt mai bine păstrate pe partea în care mânerul prezintă o adâncitură, marginile fiind mai pronunțate. În zona de trecere lamă-mâner s-a păstrat doar orificiul, astfel că nu putem ști dacă acolo a fost un nit sau o apărătoare laterală. Lama cuțitului (cu vârful rupt), are o grosime

⁵⁵ *Ibidem*, p. 10, 27, 143.

⁵⁶ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 420, fig. 362/a.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 203, Fig. 154.

⁵⁸ Marek, *Bron*, p. 26-29.

de 0,5 cm în partea opusă tăişului și o lățime variabilă, cu 3 cm la bază și 2,5 cm în zona în care a fost ruptă. Mânerul este ușor trapezoidal, cu lățimea din vecinătatea lamei de 2 cm și 2,7 cm în partea terminală.

8. Lamă fragmentară (Pl. I/9; II/6), cu partea dinspre vârf păstrată; are o lungime de 14,7 cm și o lățime maximă de 3,6 cm. Muchia lamei are grosimea maximă de 0,4 cm, subțindu-se spre vârful lamei. Datorită dimensiunilor, putem bănuî că acest vârf provine de la un cuțit lung, din categoria celor care fac obiectul studiului de față.

B. Pumnale

1. Pumnal cu plăcuță terminală circulară decorată (Pl. I/7; III/2), cu o lungime totală de 33,5 cm, din care 23 cm lama și 10,5 cm spinul de fixare în mâner. Lama este prevăzută cu tăiș pe o singură parte și are o lățime maximă de 2,2 cm, măsurată la bază, în vecinătatea spinului de fixare în mâner. Mânerul are formă trapezoidală, fiind mai lat în partea dinspre lamă, cu 1,5 cm; este prevăzut cu o plăcuță circulară cu avea rol de protecție pentru mânerul care nu s-a păstrat.

Pe suprafața lamei, pe ambele laturi, se poate observa o șanțuire care pornește de la baza lamei și are o lungime de 13 cm. După îndepărtarea stratului coroziv, am identificat pe suprafața lamei, la 8,5 cm distanță dinspre vârf, o marcă de meșter în formă de stea, parțial afectată de acțiunea oxizilor (a fost mai vizibilă cu ajutorul lupei și/sau a microscopului). Atât semnul de meșter, cât și decorul plăcuței terminale au putut fi identificate numai după curățarea mecanică. Pumnale cu lamă asemănătoare au fost descoperite în Cehia, la Templštejn⁵⁹.

Acest pumnal s-ar încadra, potrivit analogiilor, într-un tip aparte numit în literatura de specialitate *Scheibendolch*⁶⁰/*roller dagger* (*pumnal cu șaibe*). Particularitatea acestuia este mânerul de formă circulară prevăzut la extremități cu plăcuțe circulare sau ovoidale (Pl. X/a-d).

2. Piesă cu apărătoare laterală concavă. Dacă am lua în considerare unele opinii ale cercetătorilor polonezi, atunci am avea datorită ei și un al doilea pumnal printre piesele de la Mediaș (vezi A. Cuțitele, 6). Și Petr Žákovský încadrează astfel

⁵⁹ Žákovský, *Středověké*, p. 133, 143, Fig. 4/2, Tab. VI/2.

⁶⁰ Heribert Seitz, *Blankwaffen I. Geschichte und Typenentwicklung im europäischen Kulturbereich Von den prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Ein Waffenhistorisches Handbuch*, Braunschweig, Klinkhardt & Biermann Verlag, 1965, p. 200-201, Fig. 128/1-4, semnalate și de Adrian Andrei Rusu, *Jetoanele medievale din ceramică: utilități cu multiple dubii de interpretare*, în *AB*, XXIV, 2016, p. 359.

de artefacte în categoria *tesák*-urilor, admitând că ar putea fi înlocuitoare ale pumnalelor de tip *Nierendolch*⁶¹ (*pumnal cu rinichi*).

C. Apărătoarele laterale

Apărătoarele erau montate în zona gârzii cuțitului, înlocuind nitul superior pentru fixarea plăselelor; în cazul în care arma era prevăzută cu gardă, fie erau dispuse pe suprafața mânerului, fie făceau pereche cu acesta. În ultimul caz, apărătoarele aveau o mică talpă sau un umăr pentru fixarea în corpul gârzii (vezi tipul *t_{6a}*). Patru dintre cuțitele de la Mediaș, după cum s-a văzut și mai sus, păstrează astfel de apărătoare. Altele cinci, pe care le descriu mai jos, sunt separate, așa cum le-a donat descoperitorul (Pl. V/a-j), și nu se poate stabili dacă vreuna dintre ele a avut legătură directă (de context sau apartenență) cu restul artefactelor din lot.

Tipologia acestor artefacte este una foarte largă, însă piesele de la Mediaș prezintă în majoritate același decor, sub formă de striatii/încizii pe una dintre părți și pe profilul grosimii piesei, precum și două orificii în partea învecinată spinului de fixare în mâner. La un singur exemplar sunt întâlnite trei orificii. Acest tip de decor a fost asemănat cu atributul Sfântului Iacob, scoica *Pecten Jacobaeus*⁶².

O necunoscută rămâne prezența orificiilor de la baza apărătoarelor, de unde și întrebarea legată de rostul lor: *era decorativ sau unul funcțional?* Din păcate, analiza documentelor vizuale nu ne ajută în acest sens. În bibliografia de caz s-au emis mai multe ipoteze: prima, că ar fi fost legată de fixarea piesei în teacă, astfel împiedicându-se pierderea; alta, cea mai plauzibilă, că ar fi fost o încercare de a reda scoica Sfântului Iacob, acest tip decorativ fiind des întâlnit în zona Moraviei la piesele publicate de Petr Žákovský⁶³ (tip *t₆*).

Se știe că pelerinii plecați spre Santiago de Compostella, pentru a fi recunoscuți, aveau prinsă de pălărie⁶⁴ sau de mantie⁶⁵ o astfel de scoică; inclusiv sfântul este redat astfel în iconografie (Pl. VI/f). În arealul transilvan, astfel de

⁶¹ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 202.

⁶² *Ibidem*, p. 230-231.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ În repetate rânduri apostolul Iacob este înfățișat în postura de pelerin care poartă pe pălărie un astfel de însemn; în Transilvania, poate fi observat, spre exemplu, în fresca din capela Hărmanului (jud. Brașov), http://www.medievistica.ro/cataloge/cultura_mat/element.php?idprod=135, accesat în 23.04.2018.

⁶⁵ O astfel de mantie din piele a fost descoperită în Franța, la Lourdes, într-un mormânt datat în jurul anului 1500 (Daniel Schmutz, *Innovation und Repräsentation: Die ersten Berner Gold-und Grossilber*, în Ellen Beer et alii, hrsg., *Berns grosse Zeit. Das 15. Jahrhundert neu entdeckt*, Bern, Berner Lehrmittel-und Medienverlag, 1999, p. 257).

scoici (Pl. VI/d-e) au fost identificate în context funerar⁶⁶, dar și pe alte suporturi: încuietori⁶⁷, console⁶⁸. Luând în considerare aceste aspecte, putem aprecia că rolul „decorului” pe auxiliarele cuțitelor de luptă era de protejare a posesorului de către Sfântul Apostol Iacob, așa cum este în cazul semnelor cruciforme identificate pe arme din arealul Poloniei⁶⁹.

În literatura noastră de specialitate, artefactele similare s-au publicat doar din Moldova, patru piese, și din Muntenia. Două dintre ele provin de la Baia⁷⁰ și sunt greșit considerate chei(!) „cu mânerul aplatizat în formă de inimă” (dată fiind apropierea ca dimensiuni cu trei chei descoperite tot acolo). Alta, aidoma celor menționate anterior, considerată tot „cheie”, este găzduită de expoziția permanentă a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău⁷¹. Iar a patra, catalogată drept „cheie fragmentară”, a fost descoperită într-o locuință de la Mălești⁷² împreună cu zece cuțite(!), dintre care șapte cu mâner lamelar. Toate aceste „chei” sunt de fapt apărătoare laterale de tipul t₁₁, din tipologia lui Žákovský⁷³.

În Muntenia, la Coconi⁷⁴ au fost identificate două apărătoare laterale, una prevăzută cu cele două orificii la bază, iar alta nu. Și în acest caz autorul a crezut că a descoperit două „mânere de chei”, nefăcând legătura cu buterola descoperită în același context. Nu se poate preciza însă dacă acestea au fost sau nu decorate, întrucât nu a fost îndepărtat stratul coroziv de pe suprafețele lor.

⁶⁶ Daniela Marcu-Istrate, *Sibiu: Piața Huet: monografie arheologică*, I, Alba Iulia, Altip, 2007, p. 109, pl. 57/6-6a.

⁶⁷ Este vorba de un astfel de zar aflat în expoziția permanentă a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia (Pl. VI/b), manufacturat de fierarii de la Rimetea în secolul XVII (Vasile Moga, Gabriel T. Rustoiu, ed., *Județul Alba. Istorie, cultură, civilizație*, Alba Iulia, 2015, p. 112). În completare am reușit să identific o încuietoare cu un astfel de decor aflată în colecția Muzeului Metropolitan de Artă din New York, datată cu probabilitate în secolul XVI (Pl. VI/a).

⁶⁸ András Kovács, *Középkori erdélyi zárándokok*, în *Dolgozatok*, VI-VII (XVI-XVII), 2011-2012, p. 211, Pl. 3/1.

⁶⁹ Grabarczyk, Ławrynowicz, *Falchion*, p. 57.

⁷⁰ Neamțu, Neamțu, Cheptea, *Orașul medieval Baia*, p. 60 și 182 (Fig. 30/3, 5).

⁷¹ Cel mai probabil piesa provine de la Târgu Trotuș; a se vedea în aceste sens, Alexandru Artimon, *Descoperirile arheologice de la Tg. Trotuș din anii 1983-1986*, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 324, Fig. 8/9.

⁷² Rodica Popovici, *Cercetări arheologice în așezarea rurală medievală Mălești (secolele XIV-XVII)*, în *ArhMol*, XI, 1987, p. 172-173, Fig. 3/23.

⁷³ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 446-447, Fig. 382.

⁷⁴ Nicolae Constantinescu, *Coconi, un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân: studiu arheologic și istoric*, București, Editura Academiei RSR, 1972, p. 94, 240; Pl. VI/14,17.

Există, într-adevăr, cazuri în care decorația de pe mânerul cheilor este similară cu cea a apărătoarelor, exemple fiind prezentate de Petr Žákovský⁷⁵ (tip t₈), însă în baza unor caracteristici de modelaj⁷⁶ acestea pot fi diferențiate. Confuzia se poate datora faptului că respectivele piese aveau, prin asociere cu alte obiecte, multiple întrebuințări.

1. Apărătoare prevăzută cu trei orificii și spin pentru fixarea în mânerul cuțitului (Pl. V/a-b), decorată pe o singură parte cu striții; L = 6 cm, din care 2,2 cm lungimea spinului de fixare; l = 4,13 cm; grosime 0,3 cm. Diametrul celor trei orificii are 0,5 cm. Anterior îndepărtării coroziunii erau vizibile doar două dintre cele trei găuri, unul fiind obturat de oxizii depuși pe suprafața piesei. De asemenea, trebuie adăugat faptul că, în vecinătatea perforațiilor inferioare, piesa este prevăzută cu o nervură de aceeași grosime cu spinul de fixare de 0,5 cm. Apărătoarea de acest tip este similară celor publicate de Petr Žákovský (t₆) doar prin decor, alte caracteristici fiind diferite.

2. Apărătoare laterală prevăzută cu două orificii (Pl. V/c-d) dispuse în apropierea spinului de fixare, decorată de asemenea pe o singură parte cu striții; are L = 4,5 cm, din care 2 cm este lungimea spinului de fixare. Grosimea piesei este diferită în partea superioară – 0,66 cm, pe când în partea inferioară, în zona perforațiilor, este de 0,43 cm. După îndepărtarea depunerilor de pe suprafața piesei, decorul poate fi observat cu o mai mare acuratețe. Analogii pentru acest tip (t₆), au fost identificate în Cehia⁷⁷ la Vartnov, Mladeč, Šostýn, Pístov și în Muntenia la Coconi⁷⁸.

3. Apărătoare laterală cu două orificii alăturate în vecinătatea spinului de fixare (Pl. V/e-f), cu L = 4,5 cm și l = 3 cm; grosimea este mai mare la partea superioară, de 0,6 cm, pe când în zona orificiilor este de 0,45 cm. Anterior operației de curățare a depunerilor nu se observa niciun decor, însă am descoperit ulterior striții pe una din fețe.

4. Apărătoare laterală cu două orificii și talpă (Pl. V/g-h), decorată atât pe partea orientată spre mâner, cât și pe profil. Are L = 5,9 cm, din care 2 cm lungimea pedunculului, și l = 3,8 cm. Se observă că orificiile, dispuse în

⁷⁵ Žákovský, *Dussacks with perforated knuckle-bows*, p. 501-516.

⁷⁶ Este vorba de protuberanța cu rol de opritor, plasată în cazul cheilor imediat sub mâner iar în cazul apărătoarelor laterale acesta este dispusă mai jos, aproximativ la jumătatea spinului pentru fixarea în mâner, plus faptul că de obicei cheile aveau mânerul modelat astfel încât să poată fi purtate într-o legătură.

⁷⁷ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 429, Fig. 368.

⁷⁸ Constantinescu, *Coconi*, p. 240; Pl. VI/17.

vecinătatea spinului de fixare, nu se încadrează perfect pe aceeași axă. Anterior îndepărtării oxizilor, unul dintre cele două orificii era obturat, la fel și decorul, neputându-se observa. Piese similare au fost descoperite la Šostýn și Pulčín⁷⁹ (tip t_{6a}), dar se pot vedea și în lucrările lui Pieter Brugel cel Bătrân⁸⁰.

5. Apărătoare laterală fără orificii (Pl. V/i-j), cu decor dispus pe una din suprafețe și pe profilul; are o lungime totală de 5,4 cm, din care spinul de fixare este de 1,2 cm, iar lățimea de 4 cm. În zona în care se aflau de obicei perforațiile se observă două incizii transversale. Grosimea piesei este variabilă, mai mare în partea superioară (1,5 cm) îngustându-se spre partea superioară (0,7 cm). Acest tip a fost identificat (t₅) la Tepenec⁸¹, Cehia. De asemenea, cea descoperită la Coconi⁸² (jud. Călărași), este susceptibilă de încadrare în aceeași categorie, însă cum stratul coroziv de pe suprafața ei nu a fost îndepărtat, la o curățare atentă ar putea fi evidențiat și decorul.

Decorul prezent pe artefactele din zona moravă a permis întocmirea unei tipologii cu 13 categorii⁸³. La o verificare a corespondențelor, a reieșit că la piesele muzeului din Mediaș sunt prezente trei dintre ele; li se adaugă însă alte două tipuri neidentificate încă în Moravia.

C. Mărcile de meșter

Întrucât de la finele secolului al XIV-lea, în marile centre de producție⁸⁴, precum Steyr⁸⁵, Nürnberg⁸⁶, Wendelstein și Viena, mărcile de meșter devin obligatorii⁸⁷, indicând inițial orașul de proveniență și ulterior meșterul⁸⁸, am

⁷⁹ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 434, Fig. 371/b-d.

⁸⁰ *Dans de nuntă*-1566 și *Dans țărănesc*-1568.

⁸¹ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 424, Fig. 365/k.

⁸² Constantinescu, *Coconi*, p. 240; Pl. VI/14.

⁸³ Žákovský, *Dussacks* (Disertační práce), p. 451, Fig. 386.

⁸⁴ În aceste orașe funcționau adevărate „lanțuri de producție”, breasla cuțitarilor reunind meșteri specializați în confecționarea componentelor unui produs finit (Pl. VII/a-d). Astfel este atestat cel care făcea lamele (*Klingenschmied*), apoi cel care confecționa plăselele (*Schröter*), de asemenea, accesoriile fiind realizate de alt meșter. Cuțitarul (*Meßerer/ Messerschmied*) era cel care le asambla și le furniza comerciantului. Ascuțirea cuțitelor era asigurată de tocilari (*Schleiffer*), iar teaca, dacă era cazul, era lucrată de un meșter specializat (*Messerscheidenroller*). Vezi Imre Holl *A középkori kések mesterség: Régészeti adatok az ausztriai és nürnbergi kések elterjedéséhez*, în *ArchÉrt*, 121-122, 1994-1995, p. 159.

⁸⁵ Irmgard Hack, *Der Messerhandel der Stadt Steyr bis zum Ausgang des 17. Jahrhunderts*, în *Oberösterreichische Heimatblätter*, 6, 1, 1952, p. 1-15.

⁸⁶ August Neuhaus, *Die Zeichen der Nürnberger Messer*, în *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 13, 1932-1934, p. 128-132, 160-164.

⁸⁷ Kopeczny, *Cuțitele*, p. 399.

suspectat de la început existența unor mărci pe suprafața lamelor de la piesele studiate aici.

Pentru unele dintre orașe, s-a păstrat descrierea semnelor de meșteri cuțitari sau chiar listele lor, din anumite perioade. Astfel, sunt cunoscute semnele meșterilor din Steyr pentru intervalul 1516-1666, indicii care pot ajuta la diferențieri între importuri și produse locale⁸⁹. De asemenea, pentru Nürnberg, s-a păstrat descrierea a 224 de semne, cu prilejul unei înțelegeri între cuțitarii din respectivul oraș plus cei din Wendelstein, Schwabach și Roth, caz în care sunt menționate combinații între mai multe simboluri (ex: o inimă cu o cruce, o cruce cu o semilună, o potcoavă cu o cruce), pentru a se putea forma mai multe variante.

Pentru Transilvania, nu avem cataloage sau liste despre meșteri; știm doar că în marile centre urbane, începând cu secolul al XIV-lea, cuțitarii se constituie (sau își reînnoiesc statutele) în asociații independente de fierari sau lăcătuși. Astfel, bresle ale cuțitarilor (*cultelificum fraternitas*) sunt atestate 1376, în orașele Sibiu, Sebeș, Sighișoara și Orăștie⁹⁰.

Mărcile de meșter⁹¹ sunt detalii importante, întrucât, prin analogiere pot ajuta la datarea artefactelor și identificarea producătorului. În general, acestea erau bătute (poansonate) pe partea stângă a lamei, în apropierea muchiei, de cel care confecționa lamele cuțitelor, în vecinătatea limitei dintre lamă și mâner. Repertoriul este vast, începând cu inițiale, flori, scuturi, însemne heraldice și solare până la combinații cu astfel de elemente⁹². O abatere de la regula poziționării am constatat-o în cazul pumnalului analizat, unde am surprins acest semn înspre vârful lamei.

Piese pe care să fi fost sesizate astfel de însemne, descoperite și publicate în România, sunt extrem de puține, între ele aflându-se unele de la Baia (Moldova), Negoiești⁹³ (Moldova), Mălești⁹⁴ (Moldova), Timișoara⁹⁵, Bizere (jud.

⁸⁸ Holl, *A középkori*, p. 159.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 187.

⁹⁰ Pascu, *Meșteșugurile* p. 67.

⁹¹ Explicații în folosirea mărcilor de meșter oferă și Imre Holl, Adrian Andrei Rusu și Zsuzsanna Kopeczny, în articolele deja citate.

⁹² Jane Cowgill, Margrethe de Neergaard, Nick Griffiths, *Medieval Finds from Excavations in London. Knives and Scabbards*, Londra, 1987, p. 20.

⁹³ Rodica Popovici, *Negoiești, un sat în zona Neamț în secolele XIV-XVII*, în *ArhMed*, IV, 2002, p. 32, Fig. 11/1.

⁹⁴ Eadem, *Cercetări arheologice în așezarea rurală medievală de la Mălești (secolele XIV-XVII)*, în *ArhMol*, XI, 1987, p. 173.

Arad), Pianu de Sus⁹⁶ (jud. Alba). Însă, niciuna nu se încadrează în categoria tratată aici.

Primul semn de pe o piesă de la Mediaș (Fig. 1/a) constă din două/trei (?) litere „T” sau din două ciocane(?), dispuse în linie, amplasat la 17 cm de zona de demarcație dintre lamă și mâner.

Fig. 1. Mărci de meșter pe cuțitele din Mediaș.

A doua marcă este formată din trei potcoave, dintre care două orientate înspre muchia lamei, iar cea de-a treia opusă lor, la 4,5 cm de apărătoarea laterală (Fig. 1/b). După formă, tentația ar fi să presupunem că însemnul ar fi putut aparține unui meșter potcovar, însă, îl găsim pe o lamă de cuțit.

Semnul descoperit pe suprafața pumnalului se află la o distanță de 8,5 față de vârful lamei, are forma unei stelute cu 5 colțuri, dintre care două au fost afectate de coroziune, iar în vecinătate se observă o adâncitură circulară (Fig. 1/c).

După îndepărtarea stratului coroziv, pe una dintre piese am identificat mai multe lovituri, patru pe suprafața tăișului și una pe muchie (Pl. IV/a-b), rezultate în urma confruntării cu un obiect sau un material de o duritate superioară. Având în vedere aceste aspecte, ipotetic am putea plasa acest artefact în categoria armelor. Pe muchia unui alt cuțit (Pl. IV/d) a fost identificată o fisură, însă în acest caz nu se poate afirma dacă ea a rezultat în urma folosirii curente sau dintr-o confruntare.

Considerații finale

În urma mai multor etape de lucru, am reușit să propun circuitului științific câteva bunuri culturale rezultate în urma detecțiilor de metale. Rezultatele

⁹⁵ Kopeczny, *Cuțitele*, p. 399-400.

⁹⁶ Petre Beșliu Munteanu, *O modestă fortificație medievală în hotarul satului Pianu de Sus (jud. Alba)*, https://www.cetati.medievistica.ro/pagini/Castelani/texte/Besliu-mai2012/Pian.htm#_ftn7, accesat în 29.03.2018.

obținute arată că la o curățare și o analiză aprofundată, urmată de un studiu comparativ, chiar și astfel de artefacte decontextualizate și fără vreo documentație primară pot oferi informații utile cercetării istorice.

Cea mai mare parte a artefactelor de la Mediaș pot fi larg încadrate în categoria cuțitelor de luptă/apărare, considerate de Adrian Andrei Rusu „separate de spade, săbii sau alte arme dotate cu lame”, însă constituie un tip diferit față de cele descoperite până acum în arealul transilvănean, prin faptul că au fost dotate cu apărătoare laterale.

În urma comparațiilor cu piese publicate la sârbi, polonezi, cehi, germani, am constatat că această categorie de arme a circulat în toată Europa Centrală. Despre locurile de proveniență nu putem avea nici măcar supoziții, teoretic putând fi produse de bresle transilvănene după modelele populare în epocă, dar la fel de bine putând reprezenta și importuri. Ne-ar putea ajuta semnele de meșter identificate, dar ne lipsesc încă repertorii care să conțină exemplare pentru diverse comparații.

Având în vedere dimensiunile lamelor la cinci dintre cazuri, care depășesc 30 de cm, putem spune că acelea sunt arme, însă cum trecerea unei arme în rândul uneltelor și viceversa era posibilă în funcție de împrejurări. este recomandat să fim precauți; de asemenea, unele puteau fi utilizate și în măcelării.

Din analiza documentelor vizuale am observat detalii legate de modul în care puteau fi purtate obiectele studiate aici. În modelele pictate, unele stăteau într-o teacă simplă, altele alcătuiau seturi cu două sau mai multe obiecte, care erau la rândul lor cuțite de alte tipuri sau (mai târziu) tacâmuri. Dar pentru materialele de la Mediaș, provenite fără date de context, într-o recuperare neglijentă, nu putem ști cu ce auxiliare se asociau. În urma îndepărtării produșilor corozivi de pe suprafața cuțitelor, am putut identifica și/sau evidenția doar decorul apărătoarelor laterale și mărcile de meșter aflate pe lame, detalii utile pentru încadrarea cronologică; de asemenea, am reușit să observ, mai ales în zona tăișului uneia dintre piese, urme rezultate dintr-o confruntare cu un obiect de o duritate superioară, caz în care putem susține ferm că avem de-a face cu o armă.

Lipsite de context arheologic, intervalul în care putem încadra piesele de față, bazându-ne pe analogii, este unul larg, respectiv secolele XV-XVI. Descoperirea pe viitor a unor piese similare având context arheologic mai clar și mai bogat, ar putea să relanseze tema legată de cuțitele medievale și premoderne în Transilvania. La fel de utile ar fi și repertoriile cu semnele de meșter atât din importantele centre de producție, cât și din Transilvania, pentru a

se putea corela mai bine datele disparate și indirecte despre proveniență, centre de producție, circulația artefactelor, destinații și denumiri avute pe paliere cronologice mai strânse.

CLAUDIU PURDEA

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

LISTA ABREVIERILOR

AB – *Analele Banatului*. S.N. *Arheologie-Istorie*, Muzeul Național al Banatului, Timișoara
ActaMN – *Acta Musei Napocensis*, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMM – *Acta Militaria Mediaevalia*, Kraków – Sanok – Wrocław
ArhMed – *Arheologia Medievală*, Asociația arheologilor medievști din România
Apulum – *Apulum. Acta Musei Apulensis*, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
ArhMol – *Arheologia Moldovei*, Institutul de Arheologie Iași
ArchÉrt – *Archaeologiai Értésítő*, Budapesta
Dolgozatok – *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum érem-és régiségtárából*, Cluj-Napoca
MCA – *Materiale și cercetări arheologice*, București.

WEAPONS OR TOOLS? THE ANALYSIS OF SOME OBJECTS PRESERVED BY THE MEDIAȘ MUNICIPAL MUSEUM

Abstract

This article presents an analysis of a set of 14 objects kept by the Mediaș Municipal Museum. The fact that the objects were found by metal detectorists and removed from the soil has rendered difficult their dating and understanding of their function.

As their place of discovery and the archeological context are missing, the result was that they were neglected by historical investigations of material culture. However, I think that their documentary value makes them worthy of historical analysis. Thus my preliminary assessment suggested that they could have been battle knives from fifteenth to sixteenth centuries.

After the removal of the corrosive layer by cleaning operations carried out in laboratory, I could identify craftsmen signs and traces of concussion on the cutting edges and the edges of the knives. In seven cases the craftsman sign was identified as the shell of Apostle James/*Pecten Jacobeus*.

The comparison made with objects displaying similar shapes and decoration discovered in Moravia gave my analysis the possibility of using the typology proposed by Czech scholars and the datation of the objects within a broader chronological span.

The analysis of the objects from Mediaș in combination with the examination of medieval visual sources of similar objects led to the conclusion that these knives could be used both as weapons and as tools in day by day activities. Their function can be determined by the

length of the blade; the longer ones were weapons, while the shorter blades were everyday life tools.

This type of objects was mass produced and circulated in all Central Europe. The pieces discovered in Transylvania, Wallachia or Hungary belonged to this type and the broader phenomenon of production and circulation.

The scholarly literature proposes a variety of labels employed to define them. They were called "battle knives" or "hunting knives" based on the supposed use. According to possessors' criterion, they were named "Hussite" or "peasant" knives. The shape provided the convenient "long knives" label. There were proposed also unsuitable terms like "hunting sword" or "broadsword." The work proposes also suggestions regarding some details of the objects (especially the small guards) and some brings some corrections to erroneously interpreted discoveries made on the territory of Romania.

Keywords: battle knives, archeological detection, Late Middle Ages, Transylvania.

Planșa I. Piese din Muzeul Mun. Mediaș înainte de curățare.

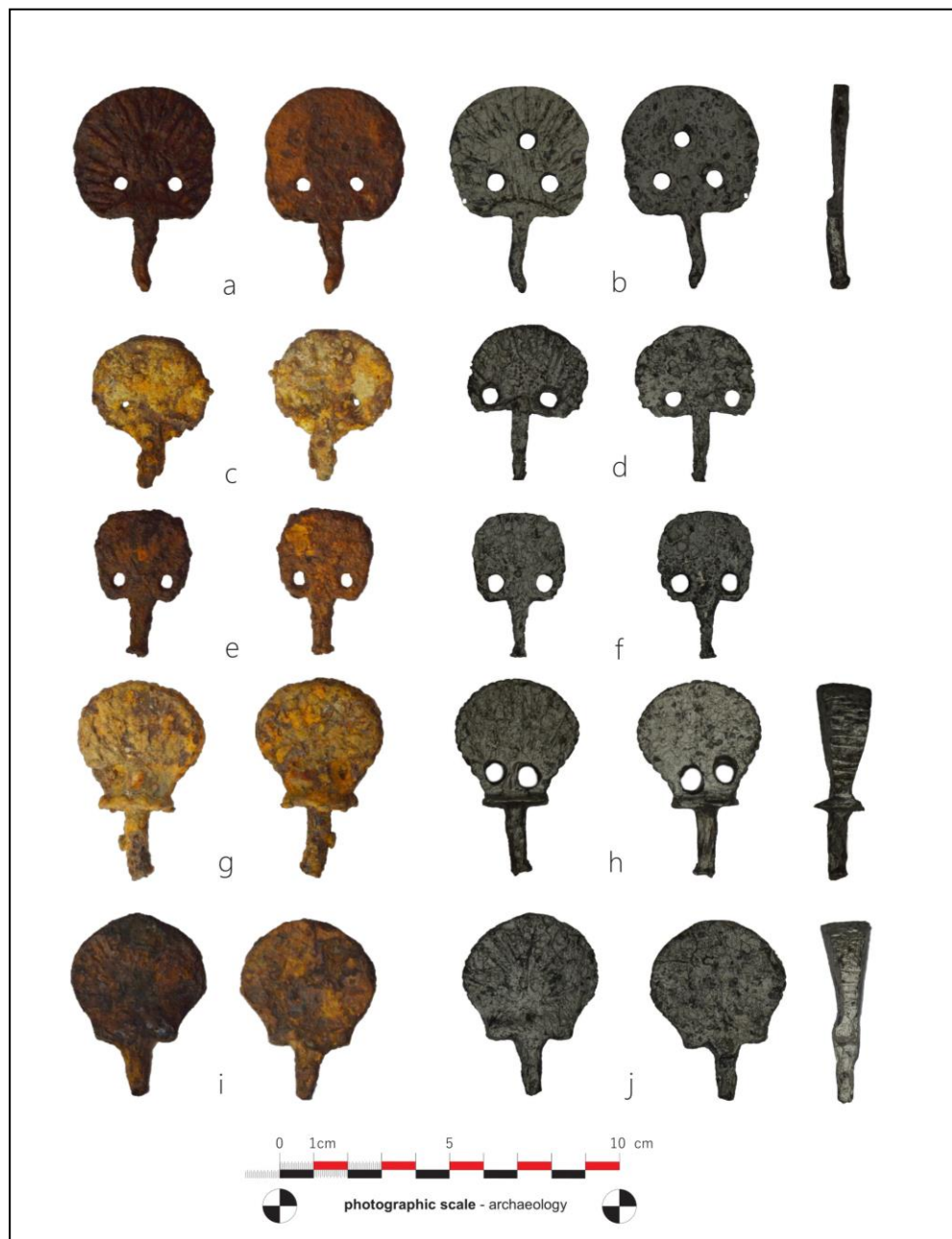
Planșa II. Cuțitele din colecția muzeului Mediaș după îndepăărarea compușilor de coroziune.

Planșa III. Cuțitele și pumnalul din colecția muzeului din Mediaș după îndepărtarea stratului de coroziune.

Planșa IV. Lovituri și fisuri identificate pe suprafața pieselor din Mediaș. a. lovituri surprinse pe suprafața tăişului; b. marcă de meşter; c. lovitură pe muchia piesei; d. fisură identificată pe muchia cuţitului de luptă/apărare.

Planșa V. Apărătoarele laterale din colecția muzeului din Mediaș înainte și după îndepărtarea stratului coroziv.

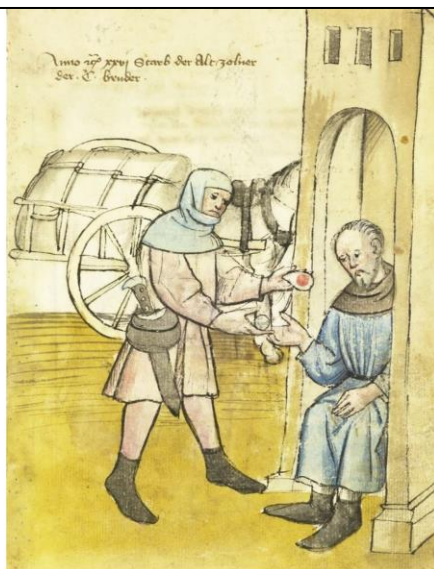
Planșa VI. Piese cu decor similar apărătoarelor laterale. a. încuietoare de cufăr, Spania, sec. XVI; b. încuietoare sec. XVII, Rimetea (jud. Alba); c. semn de pelerin pe o consolă din biserica unitariană de la Ionești (Brașov), apud A. Kovács; d-e. scoici de pelerin descoperite în Piața Huet Sibiu (apud Marcu-Istrate, *Sibiu: Piața Huet*); f. Albrecht Dürer, Sfântul Iacob cel Mare, 1516.

Planşa VII. Meşteşugari din Nürnberg. a. cuţitar (Messerer), *Die Hausbücher der Nürnberger Zwölfbrüderstiftungen*, Mendel I, f. 15r; b. lămar (Klingschmied), *Die Hausbücher*, Mendel I, f. 114v; c. tocilar (Schleifer), *Die Hausbücher*, Mendel I, f. 91v; d. Tecar (Messerscheidenroller), *Die Hausbücher*, Landauer I, f. 165v.

a

b

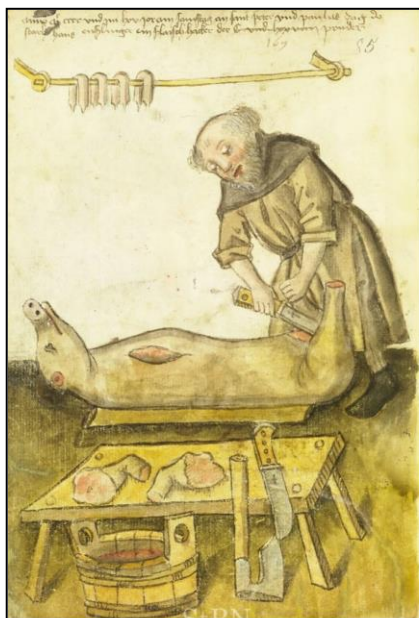

c

d

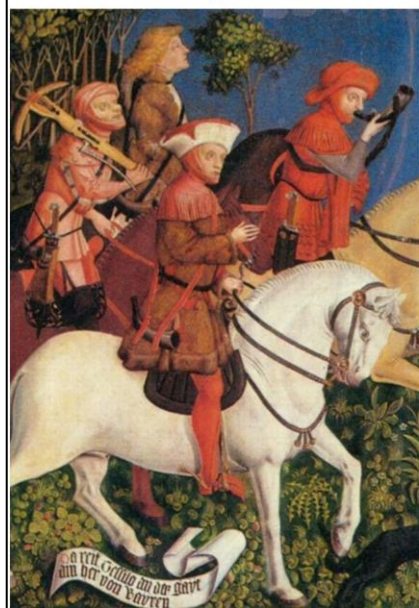
Planșa VIII. Posesori ai cuțitelor lungi. a. curier imperial, *Hofämterspiel* für König Ladislaus Postumus, cca. 1455; b. căruțaș, *Die Hausbücher*, Mendel I, f 48r, 1426; c. chirurg, *Spiezer Chronik*, p. 113, datare 1484/85; d. țăran, Albrecht Dürer, *Drei Bauern im Gespräch*, cca 1497.

a

b

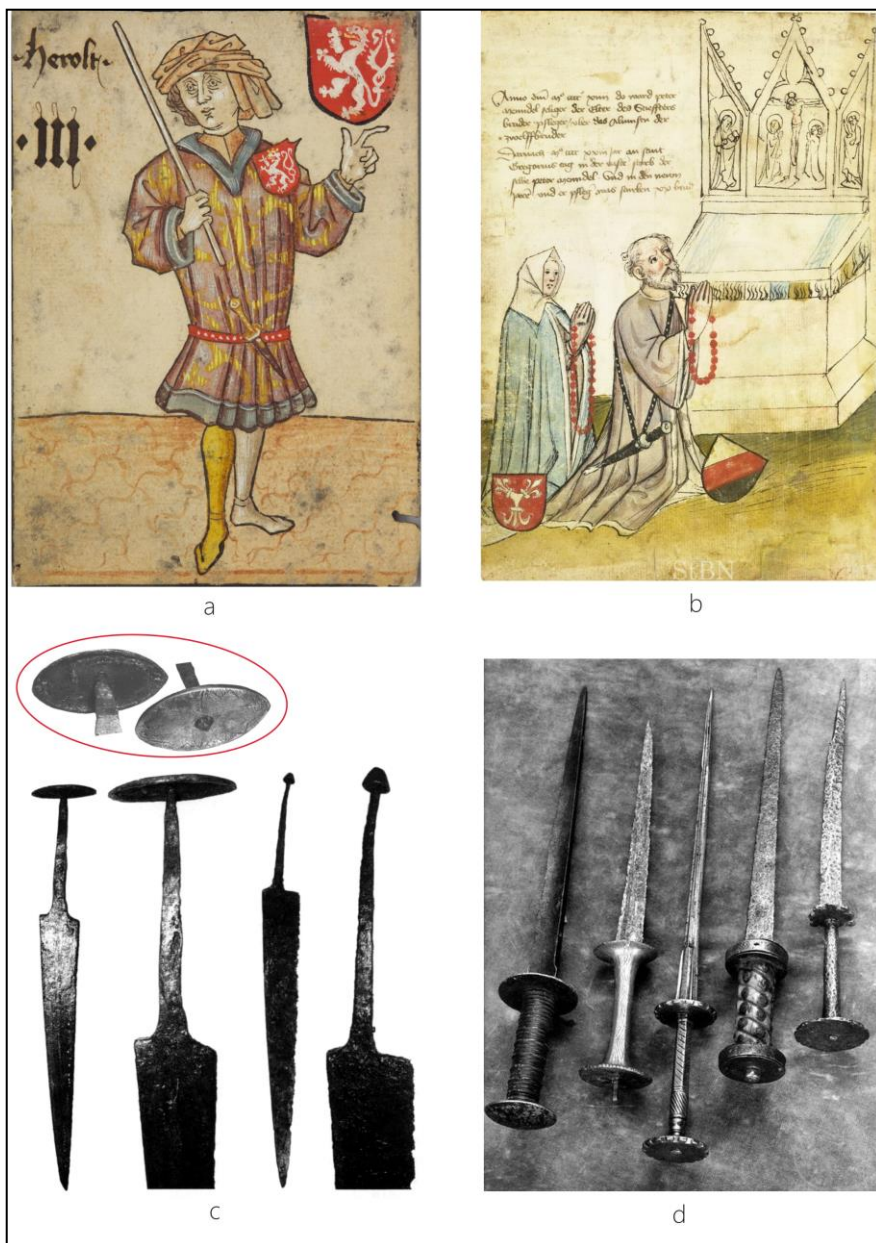

c

d

Planșa IX. Cuțite lungi asociate unor activități. a. Fleischhacker (măcelar), *Die Hausbücher*, Mendel I, f 83v, datare 1465; b. detaliu din scena Răstignirii, *Schotten Altar*, datare 1469-1480; c. *Herzog Tassilo reitet [...]*, *Meister der Pollinger Tafeln*, datare 1440-1450; d. Păstor, Albrecht Dürer, *Paumgartner Altar*, aprox. 1503.

Planșa X. Pumnale cu șaibe (*Scheibendolch*). a. Herald, *Hofämterspiel* für König Ladislaus Postumus, datare în jurul anului 1455; b. Peter cel Bătrân, *Die Hausbücher*, Mendel I, f. 33, r; c. pumnale descoperite la Tempištejn, Moravia (Cehia) apud Petr Žákovský; d. pumnale cu șaibe, apud, Hubert Müller și Hartmut Kölling.